

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК SOFT SKILLS У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

Виконала здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO1-M23z групи
зачної форми здобуття вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Трохіна Юлія

Керівник:
Ковальчук О. В., кандидат педагогічних
наук, доцент
Рецензент:
Пукас І. Л., кандидат педагогічних наук,
доцент

ЗМІСТ	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1 Проблема визначення сутності та структури поняття «soft skills» у психолого-педагогічній науці	7
1.2 Особливості формування soft skills у молодших школярів	15
1.3 Вітчизняний та зарубіжний досвід соціально-емоційного розвитку молодших школярів	23
РОЗДІЛ II. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК SOFT SKILLS У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ	31
2.1 Організація емпіричного дослідження	31
2.2 Практичне застосування соціально-емоційного та етичного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»	40
2.3 Аналіз та інтерпретація показників рівня розвитку soft skills у молодших школярів	58
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Проблема розвитку soft skills серед молодших школярів набуває дедалі більшого значення в освітніх системах усього світу. Сьогодні існує нагальна потреба в розвитку особистісних якостей та соціально-емоційних компетентностей, які стають необхідними не тільки в межах освітнього процесу, але й у повсякденному житті. З огляду на потреби сучасного ринку праці, навички, що забезпечують ефективну комунікацію, емоційний інтелект, лідерство та гнучкість, стали критично важливими для успішної кар'єри. Формування цих навичок у молодшому шкільному віці закладає основу для подальшого особистісного розвитку.

Завдяки інтегрованому курсу «Я досліджую світ», молодші школярі мають можливість через цікаві та різноманітні форми діяльності розвивати комунікативні, соціальні, креативні й етичні компетенції. Це не лише сприяє ефективному навчанню, але й допомагає формувати гармонійну, емоційно розвинену особистість, здатну адекватно реагувати на зовнішні обставини та взаємодіяти з оточенням.

Формування навичок soft skills, або гнучких навичок, у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, адже такі навички відіграють ключову роль у підготовці дітей до життя в суспільстві. В умовах стрімких змін у сучасному світі від майбутнього покоління очікується не лише засвоєння академічних знань, але й здатність до адаптації, співпраці, творчого підходу до вирішення проблем та емоційної стійкості. У цьому контексті інтегрований курс «Я досліджую світ» відкриває широкі можливості для розвитку soft skills через соціально-емоційне та етичне навчання. Цей курс є важливим елементом Нової української школи, що спрямований на всебічний розвиток учнів, охоплюючи не лише пізнавальну, а й соціальну, емоційну та етичну складові.

Серед науковців, що вивчають питання формування soft skills, значний внесок зробили такі вчені, як Я. Коменський, який першим запропонував враховувати вікові особливості дітей у навчальному процесі, а також Ж. Піаже,

що розробив теорію когнітивного розвитку, акцентуючи увагу на впливі соціальних і емоційних факторів на навчання. Л. Виготський розробив концепцію психологічного віку, в якій підкреслив роль соціального контексту та взаємодії у розвитку особистості дитини.

У сучасних дослідженнях формування soft skills через соціально-емоційне навчання активно вивчають такі науковці, як Д. Гоулман, що досліджував емоційний інтелект і його значення для особистісного розвитку, а також С. Вігінс та М. Еліас, які зосереджені на соціально-емоційному навчанні дітей у школі. В Україні ця тематика розробляється в межах Нової української школи, зокрема у працях О. Савченко та інших педагогів, які працюють над інтеграцією емоційної та етичної освіти в шкільні курси.

Таким чином, використання соціально-емоційного та етичного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дозволяє ефективно формувати у молодших школярів навички soft skills, необхідні для всебічного особистісного та соціального розвитку, що є важливим завданням сучасної освіти.

Об'єкт дослідження – процес формування soft skills у молодших школярів.

Предмет дослідження – формування «soft skills» у молодших школярів засобами соціально-емоційного та етичного навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити комплекс вправ соціально-емоційного та етичного навчання спрямованих на формування soft skills у молодших школярів під час уроків «Я досліджую світ».

Для досягнення мети дослідження потрібно виконати такі *завдання*:

- 1) розкрити зміст та складові «soft skills» молодшого школяра;
- 2) охарактеризувати вітчизняний та зарубіжний досвід соціально-емоційного розвитку молодших школярів;

3) розробити та запровадити комплекс вправ соціально-емоційного та етичного навчання спрямованих на формування soft skills у молодших школярів;

4) емпірично дослідити та проаналізувати особливості сформованості навичок «soft skills» у молодших школярів.

Методи дослідження. Для отримання обґрунтованих висновків було застосовано комплексний підхід, що включав такі методи: *теоретичні методи:* наліз наукової, навчально-методичної та додаткової літератури з питань формування soft skills молодших школярів; вивчення нормативно-правових документів, пов'язаних із розв'язанням проблеми формування soft skills; *емпіричні методи:* спостереження, опитування (анкетування, тестування, бесіди); проведення педагогічного експерименту (констатувальний і формувальний етапи) для отримання фактичних даних про стан проблеми, а також для визначення критеріїв і рівнів формування soft skills молодших школярів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці й упровадженні комплексу вправ для формування навичок soft skills у молодших школярів за допомогою соціально-емоційного та етичного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Отримані результати можуть бути використані для створення методичних рекомендацій для вчителів початкових класів щодо ефективного впровадження елементів соціально-емоційного навчання у навчальний процес; підготовки навчально-методичних матеріалів для розвитку в учнів ключових м'яких навичок, таких як комунікація, емоційна саморегуляція, критичне мислення та співпраця; підвищення рівня взаємодії між учнями, вчителями та батьками шляхом інтеграції принципів етичного навчання у шкільне середовище.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено під час доповідей та виступів на науково-практичних конференціях та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у статті: «Інтеграція соціально-емоційного навчання в освітній простір НУШ» (2024 р.).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз наукової психолого-педагогічної літератури та дослідно-експериментальна робота дозволили зробити наступні висновки.

Трансформаційні зміни у сучасному суспільстві вимагають від освіти підготовки випускників, здатних до адаптації, багатозадачності та безперервного саморозвитку. У цьому контексті особливу увагу приділяють розвитку «м'яких» навичок (soft skills), які є універсальними та важливими не лише у професійній, а й у повсякденній діяльності. Ці навички охоплюють емоційний інтелект, комунікацію, критичне мислення, вирішення конфліктів, а також здатність до співпраці й адаптивності. Хоча термінологія та класифікація soft skills відрізняються у наукових підходах, їх значущість для успішності у житті та на ринку праці є загальновизнаною.

Результати досліджень підтверджують, що 85% професійного успіху залежить саме від м'яких навичок. Організації, як-от Всесвітній економічний форум, визначають їх ключовими компетенціями для майбутнього, наголошуючи на критичному мисленні, креативності та управлінні емоціями. Вітчизняні та зарубіжні дослідники акцентують, що розвиток цих навичок є основою для соціального та професійного прогресу в умовах глобальних змін. Таким чином, формування soft skills повинно стати пріоритетом у системі освіти.

Соціально-емоційний розвиток особистості — це здатність усвідомлювати свої емоції, розпізнавати почуття інших і використовувати ці знання для вирішення конфліктів та адаптації в соціальному середовищі. Відомі науковці, такі як І. Савчин, J. Cohen, та інші, досліджують особливості цього феномену, включаючи його вплив на академічну успішність і соціальні взаємини. Західні психологи, зокрема Е. Торндайк, розробили моделі, які визначають ключові соціально-емоційні здібності, як-от емпатія, стресостійкість, та гнучкість. В Україні програма соціально-емоційного та етичного навчання (SEE Learning), адаптована за участі МОН, сприяє розвитку

цих навичок у школярів. Ключовим компонентом є «Куточок умиротворення», який допомагає учням практикувати доброту до себе та заспокоюватися. Соціально-емоційний розвиток молодших школярів створює основу для їхньої успішної адаптації та гармонійних стосунків у майбутньому.

На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури щодо формування soft skills у молодших школярів засобами соціально-емоційного навчання нами було розроблено та впроваджено в освітній процес комплекс вправ.

Мета – формування soft skills молодших школярів за допомогою соціально-емоційного та етичного навчання.

З метою визначення початкового рівня soft skills було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту. Результати діагностики на початковому етапі дозволили виявити недоліки та намітити шляхи їх покращення. Рівень soft skills оцінювався за такими методиками:

- тест емоційного інтелекту;
- опитувальник «Шкала емоційного відгуку»;
- опитувальник емоційного інтелекту.

Експериментальна робота проводилася Кам'янець-Подільському ліцеї №17. У дослідженні взяли участь 28 учнів початкових класів.

Для учасників експериментальної групи на формувальному етапі експерименту реалізовувалася вправа спрямовані на формування soft skills. Після завершення роботи було проведено контрольне дослідження, яке мало на меті оцінити ефективність програми. Контрольний експеримент проводився за методикою констатувального етапу. Результати контрольного етапу показали, що деякі учасники експериментальної групи значно покращили свої показники порівняно з констатувальним етапом. В зв'язку з цим, впроваджені вправи забезпечують формування soft skills у молодших школярів; діти навчилися розуміти як власні емоції, так і емоції оточуючих людей; покращився рівень обізнаності про емоційні характеристики інших людей; розвинулася емпатія –

здатність співпереживати та співчувати іншим людям; молодші школярі стали більш толерантними, навчилися приймати інших такими, якими вони є, без критичності; виріс рівень упевненості у собі, діти навчились відстоювати свої погляди та досягати поставлених цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform). Київ : «Видавнича група «Шкільний світ». 2021. 312 с.
2. Барановська І., Демченко О., Граб О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів і мистецтва до формування soft skills дітей засобами театрального мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців*. 2022. №63. С. 78-87. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/PIDGOTOVKA_MAJBUTNIH_UCITELIV_PO_SATKOVIH_KLASIV_I_.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
3. Безлюдна Н., Дудник Н. Формування soft skills у майбутніх педагогів як умова реалізації професійного стандарту вчителя. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 2 (6). С. 137–143.
4. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕнавчання / За загальною редакцією О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків : Дім реклами. 2019.
5. Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. Дослідження інтегрованих педагогів, що ґрунтуються на ігровому діяльнісному підході та сприяють всебічному розвитку дітей початкової школи. The Lego Foundation. 2019. 39 с.
6. Біла книга. Навчання через гру та діяльнісний підхід: огляд доказів/ Дженніфер М. Зош, Емілі Дж. Хопкінз, Ханне Дженсен, Клер Лю, Дейв Ніл, Кеті Хірш-Пасек, С. Ліннет Соліс та Девід Вайтбрейд. Київ : The LEGO Foundation,, 2017. 40 с.
7. Біла книга. Фасилітація гри: мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру / Ханна Дженсен, Ангела Пайл, Дженніфер М. Зош, Хасін Б. Ібрагім, Алехандра Сарагоса Шерман, Жиркі Ріунамо та Бريدжіт К. Хамре. Київ : The LEGO Foundation. 2019. 44 с.

8. Беркович М.А., Кофанова Т.В., Тихонова С.С. Soft skills (м'які компетенції) бакалавра: оцінка стану і напрями формування. *Вісник ВДУ. Серія: економіка та управління*. 2018. №4. С. 64-68.

9. Вакарін С. І. Нова українська школа: Дидактичні основи STREAM-освіти в початковій школі : Навчально-методичний посіб. Київ : Саміт-книга. 2021. 144 с. URL : <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnikh-pratsvnikv/navchalnometodichniy-posbnik-nova-ukranska-shkola-didaktichn-osnovi-stream-osvti-v-pochatkovy-shkolavt-vakarn-s-1/> (дата звернення: 7.09.2024).

10. Венгловська О. А., Елькін О. Б., Марущенко О. А., Федоренко О. Ф. Упровадження компонентів розвитку емоційного інтелекту в учнівства: практичний poradnik педагогам закладів загальної середньої освіти. Київ : УІРО, 2023. 18 с.

11. Гринько В., Євтухова Т., Філіпова А. Теоретичні аспекти розвитку соціально-емоційних навичок в учнів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ, 2022. № 17 (2).

12. Демченко О., Кузьмірчук Н., Стахова І. Розвиток soft skills майбутніх учителів початкових класів як засіб акмеологічного зростання. *Професійна педагогіка*. 2022. №1(24). С. 91-101. URL: https://www.researchgate.net/publication/367691093_ROZVITOK_SOFT_SKILLS_MAJBUTNIH_UCITELIV_POCHATKOVIH_KLASIV_AK_ZASIB_AKMEOLOGICNOGO_ZROSTANNA (дата звернення: 12.12.2023).

13. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyi-derzhstandart-pochatkovoYi-osvity-dokument/> (дата звернення: 7.10.2023).

14. Гільберг Т. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ : Генеза. 2019. 256 с.

15. Гільберг Т. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ : Генеза. 2020. 240 с.

16. Гільберг Т., Тарнавська С. Організація уроку інтегрованого курсу "Я досліджую світ" у І циклі навчання. *Початкова школа*. 2020. № 11-12. С. 3-9.

17. Гра по-новому, навчання по-іншому. Методичний посібник / Упорядник О. Рома. The Lego Foundation. 2018. 44 с.

18. Гудима Н. В. Комунікативна компетентність учителя початкової школи як один із чинників його успішної професійної діяльності. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2018. № XV. С. 300 – 304.

19. Гудима Н. В., Ковальчук О. В., Мелекєсцева Н. В. Комунікація учасників освітнього процесу як один зі складників у створенні безпечного освітнього середовища в початкових класах *Наукові записки*. Серія «Психолого-педагогічні науки№». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. № 1. С.27-37.

20. Дмитріюк Н. С., Кордунова Н. О. Педагогічна емпатія як психологічний чинник розуміння дитини в умовах освітнього простору. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1(1). С. 171 – 174.

21. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі сучасних педагогічних знань. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 2 (27). С. 186 – 192.

22. Зінченко А. Г., Саприкіна М. А. Навички для України 2030 : погляд бізнесу / За ред. М. А. Саприкіної. Київ : ТОВ “Видавництво “ЮСТОН”С. 2016. 36 с.

23. Івоніна А.І., Чуланова О.Л., Давлетшина Ю.М. Сучасні напрямки теоретичних і методичних розробок в галузі управління: роль soft-skills і hard skills в професійному та кар'єрному розвитку співробітників. *Інтернет-журнал*

«наукознавство». 2017. №(9) 1. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/90EVN117.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).

24. Інноваційні освітні технології. Навчально-методичний посібник / Упорядник Л. М. Прокопів. Івано–Франківськ. 2020. 172 с.

25. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. С. 162–167.

26. Ковальчук О. Формування соціальної компетентності в учнів початкових класів на уроках «Я досліджую світ». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал*. 2021. № 3 (107). С. 404 – 413.

27. Ковальчук О. В. Психолого-педагогічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра *Acta Paedagogica Volynienses. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. № 2. С. 72–79.*

28. Ковальчук О., Трохіна Ю. Інтеграція соціально-емоційного навчання в освітній простір НУШ *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи*. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. № 10. С.91 – 96.

29. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3(27). С. 137–145.

30. Корнієнко І., Барчі Б. Концепція розвитку soft skills та емоційного інтелекту. *Psychology Travelogs*. 2020. №1. С. 16 – 26. URL: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-2> (дата звернення: 21.02.2024).

31. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 Педагогічні науки. 2018. № 63. С. 131–135.

32. Мічуріна Т. Особливості використання проектної технології в початковій школі. *Англійська мова та література*. 2016. № 1-3. С. 52 - 54.

33. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа». Київ : Видавнича група «Шкільний світ». 2021. 312 с.

34. Соціально-емоційне та етичне навчання. EdCampUkraine : веб-сайт. URL : <https://www.edcamp.ua/seelukraine/> (дата звернення: 21.11.2023).

35. Наход С. А. Значущість "Soft skills" для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 63. С. 131 – 135.

36. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. № 18. С. 116-122.

37. Нова українська школа: poradnik dla vchitelya / za zag. red H. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с. URL : <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlyapedagogchnikh-pratsvnikv/navchalno-metodichniy-posbnik-nova-ukranska-shkola-poradnik-dlyavchitelya-avt-shiyan-r-b-sofy-n-3-onoprko-o-v-nayda-yu-m-pristnska-m-s-bolshakova--o-zazagalnoyu-redaktsyu-n-m-bbk-doktora-ped-nauk-profesora-dysnogo-chlena-napn-ukrani/> (дата звернення: 12.12.2023).

38. Оліяр М., Наконечна Л. Розвиток soft skills майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Освітні обрії*. 2023. № 2(57). URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/obr_2_1_2023-73-76.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

39. Павелків Р.В. Вікова психологія. Підручник. Київ : Кондор. 2011. 468 с.

40. Панченко В.В. Соціально-емоційне навчання як сучасна педагогічна парадигма у вищій освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 2 (65). URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/19.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

41. Подофей С.О. Емоційний інтелект та особливості його становлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2019. № 1(3). С. 260-265.

42. Прахова С.А., Макаренко Н.М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. *Psychological journal*. 2020. №6 (2). С. 134-142.

43. Помилуко В. Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... доктора психол. н. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2020. 541 с.

44. Прахова С.А., Макаренко Н.М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. *Psychological journal*. 2020. № 6 (2). С. 25 - 31.

45. Передерій О. Вплив сім'ї на соціально-емоційний розвиток дитини дошкільного віку. *Науковий вісник мну імені в. О. Сухомлинського*. 2019. № 1 (64). С. 190 – 193. URL : <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-64-2019-38.pdf> (дата звернення: 12.03.2024).

46. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89 – 98.

47. Ромащенко І. Педагогічні технології як вирішальний фактор формування особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. № 14. С. 123-129.

48. Соціально-емоційне та етичне навчання: навчальна програма для ранньої початкової школи. Харків : Дім реклами. 2021. 320 с.

49. Соціально-емоційне та етичне навчання: навчальна програма для початкової школи. Харків : Дім реклами. 2021. 339 с.

50. Soft skills - навички XXI століття: що найбільше цінують роботодавці?. URL: <https://perm.hse.ru/news/243254110.htm> (дата звернення: 21.02.2024).

51. Семенов. А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві». 2014. 217 с.
52. Талаш І. Інноваційні педагогічні технології в системі професійної підготовки вчителя початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. № 1(16). С. 330 – 334.
53. Турчина І. С., Вахрушева Н. М. Формування навчально-пізнавальної компетентності учнів початкової школи як педагогічна проблема. *Молодий учений*. 2018. №2(1). С. 13-16.
54. Тюрікова С. А. Комунікативні універсальні навчальні дії: сутність та показники сформованості. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/135PVN314.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).
55. Цюзік І. Уроки інтегрованого курсу "Я досліджую світ" у 2 класі. *Початкова школа*. 2020. № 10. С. 36-41.
56. Чередниченко Л. Практичне використання інтерактивних методів на уроках у початковій школі. *Початкова школа і сучасність*. 2016. № 11. С . 13-15.
57. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. НУШ: Нова українська школа : веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-taetychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuue/> (дата звернення:20.11.2023).
58. Ягупа І. Навчання через гру: Lego-технологія у навчальному процесі. Розв'язування проблемних запитань інтегрованих тем місяців з курсу «Я досліджую світ у 2-му класі». *Початкове навчання та виховання*. 2019. № 22-24. С. 19–68.
59. Arnal R., Howard N., Jehel L. Towards a differential diagnostic of PTSD using cognitive computing methods. *International Conference on Cognitive Informatics and Cognitive Computing*. 2014. 13th. URL : <https://ieeexplore.ieee.org/document/6921435> (дата звернення: 10.05.2024).

60. Conley, Colleen S. SEL in Higher Education. Handbook of Social and Emotional Learning: Research and Practice. New York : The Guilford Press, 2015. P. 197–212.

61. Durlak J. A., Domitrovich C. E., Weissberg R. P., Gullotta T. P. Social and Emotional Learning: Past, present, and future. Handbook of social and emotional learning: Research and practice. New York : The Guilford Press, 2015. P. 3–19.

62. Fundamentals of SEL. CASEL : web-site. URL : <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (дата звернення: 21.11.2023).

63. Lazorenko L., Krasnenko O. The importance of developing 21st century. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-13> (дата звернення: 21.02.2024).

64. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of Emotional Intelligence. 1993. № 17 (4). С. 433 – 442.

65. What is Social Emotional Learning (SEL): Why It Matters. National University : web-site. URL : <https://www.nu.edu/blog/social-emotional-learning-sel-why-itmatters-for-educators/> (дата звернення: 19.11.2023).